

Tarptautinės konferencijos „Geologija Vilniaus universitete“ pranešimas

Eugenija Rudnickaitė

Gailė Žalūdienė

VILNIAUS UNIVERSITETO GEOLOGIJOS IR MINERALOGIJOS MUZIEJUS

Geologijos ir mineralogijos muziejaus svarbiausia paskirtis - tarnauti geologijos krypties specialistų ruošimui. Be studentų čia taip pat lankosi mokytojų ir mokinių, plačiosios visuomenės ekskursijos. Tokiu būdu populiarinamas geologijos mokslas, prisidedama prie mokinių profesinio orientavimo, visuomenės geologinio švietimo, supratimo formavimo apie mūsų šalies žemės gelmių sandarą, geologinio vystymosi istoriją bei Žemės sandarą aplamai. Tokią, arba labai panašią, veiklą muziejus vykdo, panašius tikslus sau kelia bei beveik tokius pat uždavinius sprendžia jau 200 metų.

Mineraloginio kabineto kolekcijos atsiradimo priešistorė siekia XVI a., kai J.Sartoris pirmasis atskyrė chemiją nuo fizikos ir mineralogijos, o turėtą Akademijoje keliasdešimties mineralų kolekciją vadino muziejumi.

Mums žinoma, kad 1781 metais Rektoriaus M.Počobuto kvietimu iš Gardino medicinos mokyklos į Vilnių atvyko ir pirmu Gamtos istorijos katedros profesoriumi tapo Žanas Emanuelis Žiliberas. Jis atsivežė augalų ir mineralų kolekciją (Slavėnas, Kudaba, 1976). Ši kolekcija leido įsteigti prie katedros mineralogijos kabinetą. Palankias sąlygas kabineto kolekcijų augimui sudarė pats katedros darbo stilius, būtent, pastangos mokslą sieti su praktika.

Vėliau Stanislovas Augustas nupirko privačią Ž.E.Žilibero mineralų kolekciją ir padovanojo Akademijai. Ją sudarė daugiausia iš Sibiro atvežti mineralai, virš 1000 eksponatų. Ją tvarkė ir prižiūrėjo pats Žanas Emanuelis Žiliberas (1741-1814) – gamtos istorijos katedros profesorius.

Jo įpėdinis G.Forsteris nupirko Drezdene mineralų rinkinį. Šia kolekcija naudojosi, skaitydamas mineralogijos paskaitas universitete (Gamtos istorijos katedroje). Mineralų kolekcija greitai augo. 1785 metais, išvykdamas iš Vilniaus, Johanas Georgas Adomas Forsteris savo rinkinius paliko kabinetui (Slavėnas, Kudaba, 1976).

Pavienių dovanotojų dėka kolekcija taip pat gausėjo. 1785 m. etmonas M.Oginskis muziejui dovanavo kriauklių ir akmenų kolekciją (Bielinski, 1899-1900).

1791 metais Janas Wichertas užrašė ištisą “kabinetą arba gamtos istorijos kolekciją iš akmenų, rūdų, marmurų, kriauklių”, perdavė kartu “su spintomis, vitrinomis ir piramidėmis, kuriose turėjo būti išdėstyta kolekcija”, su rejestrais “jokios teisės į kolekciją nei sau, nei savo giminėms nepalikdamas” (Slavėnas, Kudaba, 1976).

Apie 1802 m. buvęs LDK kancleris I.Chreptavičius gamtos istorijos katedrai padovanojo 600 vnt. vulkaninių uolienu kolekciją kartu su katalogu. Generolai Beningsenas ir Kosakovskis įvairiais laikotarpiais dovanavo katedrai įvairių mineralų iš Sibiro, Normandijoje nukritusį aerolitą (meteoritą).

Liaudies švietimo ministerijos nutarimų rinkinio I tomo papildyme yra 1803 m. kovo 21 d. nutarimas, skelbiantis “apie mineralogijos kabinetų įkūrimą prie universitetų”. Šiuo Liaudies švietimo ministro raštu buvo pažymėta galimybė lengvatinėmis sąlygomis universitetams gauti mineralų, rūdų, druskų, brangakmenių ir kt. eksponatus iš Rusijos imperijos kalnakasybos pramonės fabričių ir gamyklų, tokiu būdu steigiant mineralogijos kabinetus mokslo reikmėms. Tai turėjo palengvinti sąlygas visiems Rusijos imperijos universitetams mineraloginių kolekcijų mainų galimybes su užsienio šalių mokslo įstaigomis ir tuo pačiu padidinti kolekcijų įvairovę (Сборник ..., 1864). Šiuo nutarimu mineralogijos kabinetų steigimas prie universitetų buvo oficialiai patvirtintas.

Įkūrus 1803 metais Mineralogijos katedrą jai vadovavo Romanas Simonavičius (Roman Symonowicz). Jis, skaitydamas mineralogijos kursą naudojosi asmenine kolekcija (Skudienė, 1975), nors, kaip minėta anksčiau, nemažas kolekcijas turėjo ir gamtos istorijos katedra. Jau nuo pat kabineto veiklos pradžios buvo stengiamasi didinti kolekcijas perkant eksponatus, vėliau – mainų būdu. Jau 1803 m. R.Simonavičiui buvo skirta nemenka suma kolekcijai pirkti Vengrijoje. Tais pačiais metais R.Simonavičius pabuvojo Vengrijos ir Transilvanijos kalnuose bei kasyklose. Išvykdamas į kelionę gavo detalią instrukciją su penkiomis užduotimis, ketvirtoji iš kurių skelbė: “4. aprašyti retuosius mineralus, sutinkamus šioje teritorijoje ir nupirkti universiteto mineraloginiam kabinetui uolienų ir rūdų kolekciją;...” .

Didžiausia kolekcija, dovanota Vilniaus universiteto Mineraloginiam kabinetui priklauso grafiui Michailui Valickiui. Kolekcija buvo gauta 1804 m., kada pats grafas M.Valickis informavo universiteto vadovybę apie šią akciją. Laiškas prancūzų kalba išlikęs ir saugomas Lietuvos Valstybės istorijos archyve (LVIA) . Savo ruožtu Universiteto vadovybė apie tai informavo kuratorių A.Čartoriskį, pažymėdama, kad kolekcijai pristatyti paskirtas adjunktas Janas Znoska. Jis turėtų ją įpakuoti, saugiai pristatyti iš Varšuvos. Universiteto vadovybė minėtos M.Valickio kolekcijos katalogui sudaryti ir aprašyti paskyrė komitetą. Dovanotą kolekciją pagal paties M.Valickio katalogą sudarė mineralai: sidabro grupės (35 vnt.), švino grupės (33 vnt.), geležies (38 vnt.), kobalto (21 vnt.), bismuto (115 vnt.), agatų (281 vnt.), nuosėdinių uolienų (vandens) kolekcija ir kt. Botanikos profesorius S.B.Jundzilas 1805 m. vasario 1 d. informavo universiteto vadovybę apie padovanotą *Historiae naturalis* katedrai turtingą ir gausią grafo Valickio kolekciją. Savo raporte jis pažymėjo, kad “savo verte, gausa ir įvairove kolekcija prilygstanti Europos kolekcijoms, pakels *Historiae naturalis* kabineto mokslinę vertę bei ateityje prilygins ją europiniam”. Perskaičius S.B.Jundzilo pranešimą, skirtą universiteto vadovybei, susidaro šios gausios kolekcijos vaizdas. Ji buvo padalinta į tris dalis ir iš skirtingų vietovių – Varšuvos, Peterburgo ir Gardino įvairiu laiku pristatyta į Vilnių. Spalio pradžioje iš Gardino buvo pristatyta įvairių akmenų – serpentino, jaspio, labradoro, agato dirbiniai ir figūros, arti 100 vienetų. Iš jų - keliasdešimt gražių iškaltų, inkrustuotų auksu tabokinių. Kolekcijoje buvo kardas puoštas topazais ir briliantais, trys pavyzdžiai reto raudonojo koralo, iš Sibiro atgabentas didžiulis akmuo *Ocuchus mundi*, reta Australijos pakrančių kriauklė ir pan. Dalį kolekcijos atvežė iš Peterburgo. Tai įvairūs akmenys iš Sibiro, kriauklės, fosilijos, viso 940 vienetų. Tarp kolekcijos rinkinių čia buvo įvairios koncentracijos rūdų – aukso, sidabro, švino, geležies ir vario. Rinkinyje, pažymi S.Jundzilas, buvo berilo, topazo, chalcedono, įstatyto į aptaisą agato, nešlifuoti deimanto pavyzdžių, šlifuočių – rubinų, smaragdų,

chrizolitų, opalų, safyrų, turkių ir netgi Dievo Motinos paveikslas–mozaika. Trečioji dalis kolekcijos turėjo būti pristatyta iš Varšuvos. Ją sudarė kriauklių - paleontologinė

kolekcija (Zoophytai ir Lithophytai), vulkaninių uolienu rinkinys, o taip pat senovinių medalių ir monetų kolekcija. Pastaroji buvo patalpinta fizikos kabinete ir prižiūrima dekanas J.Mickevičiaus (J.Mickiewicz). Po jo mirties 1817 m. kolekcija atiteko bibliotekai ir buvo prižiūrima G.E.Grodeko.

Apskritai šią visą kolekciją įvairių šaltinių teigimu sudarė 1755 eksponatai (Bielinski, 1899-1900), pagal S.B.Jundzilo 1805 m. sausio 1 d. raportą universiteto vadovybei - 2327 vienetai

Vėlesniais metais grafas Valickis papildė savo dovanotą Vilniaus universitetui kolekciją kriauklių rinkiniu (500 vnt.) – 1806 m., bei kristalinės sieros, dėmėtojo mergelio pavyzdžiais – 1812 m.

1813 m. po R.Simonavičiaus mirties brolis Jokūbas pardavė universitetui mineralų kolekciją už 10 250 sidabrinių rublių palankiomis mokėjimo sąlygomis. Tai buvo nepaprastai puikus turtas, 20 000 vienetų eksponatų kolekcija (kitais duomenimis 14867 vnt.) (Garbowska, 1993; Bielinski, 1579-1831). R.Simonavičius paskyrė nemažą savo gyvenimo dalį šiai kolekcijai surinkti. Jis Saksonijos, Čekijos, Vengrijos kasyklose bičiuliškai bendraudamas su kalnakasiais iš jų gaudavo įvairių rūdų pavyzdžių, už menkas sumas eksponatus pirkdavo iš pavienių asmenų. Tarp kolekcijos egzempliorių buvo ir mineralų rinkinys pirktas už keletą tūkstančių rublių iš mineralogo Mohro, bei ypač vertinga kolekcija įsigyta Vienoje. Rektorius J.Sniadeckis sudarė kolekcijos vertinimo komisiją, kuri pripažino esant ją vertingą ir reikšmingą mokslui, turinčią didelę reikšmę dėstomam dalykui universitete. Dar esant gyvam R.Simonavičiui, dėl kolekcijos derėjosi tuometinis kancleris Rumiancovas. R.Simonavičius ją įvertino 24 000 sidabrinių rublių, o su siūloma universiteto 18 000 rublių suma nesutiko, nebent su sąlyga, kad iš adjunkto pareigų bus pervestas į paprastus profesorius. Po R.Simonavičiaus mirties universiteto rektorius baiminosi prarasti kolekciją, kadangi ją norėjo pirkti ir Maskvos universitetas (Bielinski, 1899-1900).

Universitetas mineralų rinkinių pirko dar du kartus – 1819 m. F.Dževinskis ir S.Jundzilas už 300 sidabrinių rublių įsigijo kolekciją Paryžiuje, o 1826 m. buvo nupirktas Michailo Pelki-Polinskio kolekcija, sudaryta iš 2112 vnt. pavyzdžių (Garbowska, 1993).

Kabinetas ir toliau sparčiai pildėsi gausiomis įvairių žmonių kolekcijomis. 1823 m. A.Čartoriskis dovanavo 10 hematito pavyzdžių, atvežtų iš Elbės klodo; 1824 m. Kristianas Andrejus Zipseras – 300 vengriškų mineralų pavyzdžių; Andrejus Sniadeckis - 75 vnt. agatų ir chalcedonų iš Vokietijos; I.Horodeckis (Ignac Horodeckij) – paliko katedrai mineralų ir uolienu kolekciją iš Vilniaus apylinkių; 1829 m. Berlyno universiteto profesorius K.S.Weisas - 1000 vnt. mineralų ir uolienu rinkinį iš Volynės gubernijos bei E.Eichvaldas – 50 vnt. iš Kurlandijos (Garbowska, 1993).

Be šių pagrindinių dovanotų didelių kolekcijų Mineraloginis kabinetas gavo ir pavienių aukotojų dovanų: tai dviejų svarų (vienas svaras yra 365,47 g) gintaro gabalą, du pavyzdžius geležinio meteorito (40 ir 200 svarų), nukritusius 1809 m. ar 1810 m. Brachynėje; mamuto kaulą, o Rusijos armijos majoras Muravskis dovanojo krokodilo iškamšą. Iš šių duomenų galima spręsti, kad didžiąją mineraloginio kabineto kolekcijų dalį sudarė dovanoti eksponatų rinkiniai. Nepaisant šių europinio lygio kolekcijų, katedra disponavo nedideliais pinigais. Mineraloginiam kabinetui buvo skiriama nuo 150 iki 300 rublių metams. Pavyzdžiui, 1811 m. mineraloginio kabineto ir bibliotekos išlaikymui viso buvo skirta 8850 rublių. Didžioji pinigų dalis atitekdavo bibliotekai. Iš pradžių kolekcijos buvo patalpintos spintose, netoli Botanikos sodo esančiame name. Nuo 1820 m. išlaidos bibliotekai ir kabinetui buvo atskirtos, o I. Horodeckio pastangomis mineraloginiam kabinetui įrengti buvo paskirtos dvi papildomos salės buvusios bibliotekos patalpose. 1819 m. Ekonominio komiteto sesijoje buvo nutarta šiam sumanymui skirti 8793 rublių.

Žodžiu, 1817-1824 metų laikotarpiu, kai mineralogijos katedrai vadovavo Ignas Horodeckis, mineraloginė kolekcija dar padidėjo ir buvo perkelta į geresnes patalpas (Vilniaus universiteto istorija, 1977).

Universiteto mineraloginė kolekcija buvo viena stambiausių tokio tipo kolekcijų Europoje. Universiteto uždarymo išvakarėse mineralų ir uolienu kolekcijoje buvo apie 20 tūkstančių egzempliorių (Wojcik, 1972). Be to, buvo ir dubletai, kuriuos skolindavo universitetui priklaususioms gimnazijoms (Bieliński, 1899-1900). Šiuose rinkiniuose buvo gausu Vilniaus, Kauno, Gardino apylinkių uolienu ir mineralų bei vietinių meteoritų.

Didelę reikšmę geologijos mokslams turėjo ir zoologijos katedros paleontologiniai rinkiniai, surinkti daugiausiai iš Neries atodangų. Tų eksponatų tarpe buvo 79 mamutų kaulai, apie 40 mamutų dantų, įvairios fosilijos ir kt. (Bieliński, 1899-1900).

Uždarius 1832 m. Vilniaus universitetą, mineralogines kolekcijas paveldėjo Vilniaus medicinos chirurgijos akademija, kurioje mineralogijos dėstymą tęsė Ignas Jakovickis (Ignac Jakowickij). Jis ir naudojo šias kolekcijas.

Reikia pabrėžti, kad savo veiklos vilniškajame periode (1827-1838 m.) didelį indėlį pildydamas mineralogines, petrografines ir paleontologines kolekcijas įnešė ir Eduardas Eichvaldas (Далинкявичюс, 1955).

Caro įsakymu 1842 metais buvo uždaryta ir Vilniaus medicinos chirurgijos akademija, o mineraloginės, petrografinės ir paleontologinės kolekcijos išdalintos Rusijos aukštosioms mokykloms (Kijevo, Odesos, Kazanės, Jurjevo (Tartu)) bei Vilniaus gimnazijoms (Далинкявичюс, 1955).

Uždarius Vilniaus universitetą ir Vilniaus medicinos chirurgijos akademiją, Lietuva liko be aukštosios mokyklos. Buvo įvairiai bandoma atkurti Vilniaus universitetą. Viena tokio sąjūdžio pasekmių - įvairių draugijų įkūrimas. Taip 1867 metais Vilniuje buvo atidaryta viešoji biblioteka (Vilniaus universiteto istorija, 1977), prie kurios vėliau organizuojamas gamtos istorijos muziejus su geologijos-mineralogijos skyriumi (Далинкявичюс, 1955). Iš šio muziejaus katalogo, paskelbto 1905 metais, matyti jog mineraloginėje kolekcijoje buvo 1636 pavyzdžiai, o geologinėje – 72

(vygauja fosilijas). Muziejuje buvo saugomas ir Zabrodjės meteoritas (Каталог...,1905).

Kai 1920 m. Vilniuje Stepono Batoro universitete įkuriamos geologinės katedros, prie jų vėl kaupiamos mineraloginės-geologinės kolekcijos. Tuo metu geologijos katedros vertingiausia vaizdine mokomąja priemone ir buvo geologiniai ekspoziciniai rinkiniai, kurių pagrindą sudarė Varšuvos politechnikos instituto padovanota kolekcija bei asmeninės kolekcijos. Šias kolekcijas katedros darbuotojai papildė pavyzdžiais iš Gardino, Volkovysko, Nemuno aukštupio bei kitų vietovių (Vilniaus universiteto istorija, 1977).

Asmeninius rinkinius geofizikos katedrai, kurioje buvo skaitomas ir mineralogijos kursas, užrašė J.Lukoševičius. 1928 metais uždarius geofizikos katedrą, rinkiniai perėjo mineralogijos katedros, pradėjusios veikti nuo 1926 metų, žinion.

Mineralogijos katedra taip pat turėjo vertingų uolienų bei mineralų egzempliorių. Šios kolekcijos pagrindą sudarė aukščiau minėti Vilniaus miesto viešosios bibliotekos gamtos istorijos muziejaus rinkiniai.

Tuo pat metu (1928 m.) prie Vilniaus universiteto matematikos-gamtos fakulteto buvo organizuotas gamtos muziejus su geologijos-mineralogijos skyriumi (Далинкявичюс, 1955). Katedrų kolekcijos ir įėjo į šį muziejaus skyrių. Muziejus užėmė dabartinės Didžiosios aulos patalpas (Čiurlionio 21/27). Visuomenei jis būdavo atidarytas 2 dienas savaitėje.

1929 m., dėl pradėtų kvartero nuogulų tyrimų, iš Švedijos ir Suomijos atkeliavo uolienų, leidžiančių identifikuoti Vilniaus krašto ir aplinkinių sričių riedulius, kolekcija. (Kotovič, 1981). Tais pačiais metais J.Voicechovskis iš Berestovco (Volynė) atvežė bazalto stulpus, kurie iki šiol tebestovi Čiurlionio gatvėje prie Gamtos mokslų fakulteto.

1932 m. prie mineralogijos ir petrografijos katedros buvo organizuotas Žemės Muziejaus (Muzeum Ziemi) Vilniaus filialas, turėjęs savo leidinį "Žemės muziejaus žinios" (= Wiadomości Muzeum Ziemi). (Kotovič, 1981).

Reikia paminėti ir Kauno universiteto periodą. Kauno universitete geologijos, mineralogijos, o nuo 1926 m. mineralogijos ir geologijos katedroje, kaip prisimena profesorius M.Kaveckis buvo viso labo tik viena kolekcija (Kotovičiūtė ir kt., 1969). 1928 m. katedra praturtėjo, įsigijusi turtingą paleontologinę kolekciją (virš 800 egz. už 3 800 litų) (Dalinkevičius, 1969).

Kauno universitete mineralogijos muziejus pradėtas rengti 1929 metais, kai mineralogijos ir geologijos katedra gavo naujas patalpas. Tiesioginis muziejaus organizavimas gulė ant M.Martinaičio pečių (Kotovičiūtė ir kt., 1969). Per trumpą laiką mineralogijos muziejuje buvo paruošta ekspozicija, turėjusi apie 2000 mineralų, meteoritų, brangakmenių, mineralinių žaliavų (Dalinkevičius, 1969).

Pirmuosius respublikos uolienų ir mineralų – smėlių, molių, klinčių, dolomitų, fosforitų, limonito, kalcito ir kt. – rinkinius rinko katedros darbuotojai geologinių

ekspedicijų metu. Daug vertingų pavyzdžių ir kolekcijų padovanojo atskiri asmenys. Tai profesoriaus T.Ivanausko, asmeninės Amerikos lietuvių – Baltrušaičio, Račkaus ir kt. dovanos (Kotovičiūtė ir kt., 1969). 1937 metų gegužės 25 dienos A.Račkaus kolekcijos priėmimo aktas liudija, kad ši kolekcija buvo turtinga - 1477 egzempliorių, bendra suma 7422,5 lito. Perdavimo-priėmimo aktą iš vienos pusės pasirašė A.Račkus, iš kitos – J.Dalinkevičius.

Didžioji eksponatų dalis buvo nupirkta iš užsienio firmų, tiekusių mineralus iš pasaulinio garso telkinių.

Meteoritų skyriaus organizavimas muziejuje pradėtas nuo meteoritų, nukritusių Lietuvos teritorijoje. Vienas meteoritas krito 1929 m. vasario 9 d. netoli nuo Andrioniškio (Anykščių raj.), antras (žinomas Žemaitkiemio vardu) – 1933 m. vasario 2 d. vakare. Pastarojo meteoritinis lietus krito ant Rundžių, Klepšių, Volų ir Žemaitkiemio kaimų apylinkių (Ukmergės raj.) (Vasiljevas, 1969). Mainų keliu iš įvairių šalių buvo gauti įdomūs meteoritų pavyzdžiai, kurie papildė šią nors ir nedidelę, bet vertingą kolekciją. Renkant meteoritų kolekciją daug pastangų dėjo M.Kaveckis, pavyzdžiui: 1930 metų vasarą būdamas Paryžiuje, geologų kongrese, jis iškeitė vieną Andrioniškio meteorito nuolaužą į reto Berebo achondrito nuolaužą; Prahoje, tarpininkaujant F.Slavikui, jam pavyko iškeisti Nacionaliniame Čekoslovakijos muziejuje dar vieną Andrioniškio meteorito nuolaužą į geležinio meteorito iš Merceditos (Čilė), chondrito iš Transilvanijos ir 5 tektito (moldavito) pavyzdžius. Tokiu būdu, iš 11 Andrioniškio meteoritų egzempliorių liko 8, o kolekcija pasipildė 8 meteoritų, nukritusių kitų šalių teritorijose, pavyzdžiais (Vasiljevas, 1969).

Muziejus visą laiką pildėsi pavyzdžiais, atvežamais M.Kaveckio iš kelionių po užsienį. Didele muziejaus puošmena tapo kolekcija, profesoriaus atvežta iš Čekoslovakijos Karlovy Vary (Karlsbado) mineralinių šaltinių. Žodžiu, mineralogijos muziejus buvo mylimiausiu profesoriaus kūdikiu ir jis pildė jį naujais pavyzdžiais visą savo gyvenimą (Kotovičiūtė ir kt., 1969). 1937-1940 metais daug nusipelnė renkant muziejui medžiagą kolektočius J.Kiudelis (Dalinkevičius, 1969).

1939 metais Kauno universitete intensyviai kuriamas ir geologijos muziejus su paleontologijos, petrografijos, istorinės geologijos, Lietuvos geologijos skyriais. Pastarasis skyrius buvo turtingiausias. Renkant eksponatus aktyviai dalyvavo katedros diplomantai B.Tijūnaitytė, I.Dobrovolskis, S.Bucevičiūtė, anksčiau minėtas J.Kiudelis. Jiems vadovavo J.Dalinkevičius.

1940 metų vasaros pabaigoje nutrūksta ramus darbas Kaune. Matematikos-gamtos fakultetas, o kartu ir katedros bei kabinetai keliasi į Vilnių. Turto pervežimą organizuoja J.Dalinkevičius ir J.Rugienius. Jiems talkininkauja studentai (Dalinkevičius, 1969).

Dar nespėjus gerai organizuoti darbą Vilniuje, prasideda Antrasis Pasaulinis karas. 1941 metai – sunkūs metai visam universitetui. Mokymo procesas beveik nutrauktas, patalpos atimamos karinėms ligoninėms.

Žinodamas okupantų elgesį, M.Kaveckis iš anksto, dar karo pradžioje, davė nurodymą paslėpti vertingiausias mineralus, brangiuosius metalus. Greit buvo gautas įsakymas

apleisti fakulteto patalpas Čiurlionio gatvėje. Maža buvo laiko pervaziavimui, trūko žmonių. M.Kaveckis, kartu su bendradarbiais M.Martinaičiu, S.Jucu dirbo ir dieną, ir naktį, kad suspėtų pervežti visas vertybes į chemijos ir fizikos fakultetą. Muziejinių kolekcijų saugojimas ir vėliau kėlė daug rūpesčių (Kotovičiūtė ir kt., 1969).

1943 m. kovo 17 d. fašistiniai okupantai uždarė abu Lietuvos universitetus ir Žemės ūkio akademiją tuo pat stipriai išgrobstė jų turtą. Vilniaus universitetas neteko 75% visų geologinių-mineraloginių kolekcijų (Далинкявичюс, 1955).

Pokario metais muziejus atkuriamas. Likusias kolekcijas papildė 1953 metais nupirktas uolienas sudarančių mineralų kolekcija iš įvairių Tarybų Sąjungos telkinių (Kotovičiūtė ir kt., 1969).

1960 metais katedros ir muziejaus vedėju tampa S.Žeiba, pakeitęs M.Kaveckį (Kotovičiūtė ir kt., 1969). Jį 1975 metais keičia J.Paškevičius.

Nuo 1972 iki 1976 metų Gamtos mokslų fakulteto patalpose vyksta kapitalinis remontas. Jo metu muziejaus ekspozicija nuimama. Nuo 1976 metų pabaigos ekspoziciją pradeda atkurti katedros darbuotojai, vadovaujami katedros vedėjo J.Paškevičiaus. Suremontuojamos senos ir karo metu pažeistos vitrinos. Dėka Geologijos ir mineralogijos katedros vedėjo J.Paškevičiaus bei fakulteto dekaną R.Tarvydo rūpesčio iš universiteto Pažangios mokslo minties muziejaus gaunamas Geologijos ir mineralogijos muziejaus vedėjo etatas. Muziejus tampa Vilniaus universiteto Pažangios mokslo minties muziejaus filialu. Pirmu Geologijos ir mineralogijos muziejaus vedėju nuo 1976 iki 1977 metų buvo A.Brazauskas, o nuo 1977 metų pabaigos juo tampa E.Rudnickaitė.

1978 m. pradžioje pilnai eksponuotas mineralogijos skyrius. Šiame skyriuje eksponuojami grynuolių, sulfidų, oksidų ir hidrokksidų, silikatų bei aliumosilikatų, karbonatų, sulfatų, fosfatų, halogenų klasių mineralai. Taip pat brangakmeniai, parodytos mineralinių agregatų formos. Nedidelė meteoritų kolekcija (Rudnickaitė, 1981).

Tais pačiais metais eksponuotas petrografijos skyrius. Jame pateikta tiek nuosėdinių, tiek magminių bei metamorfinių uolienų sistematika. Dabartiniu metu, pradėjus G.Motuzai dirbti katedroje pirmaeilėse pareigose, šis skyrius jau turi savotišką filialą Petrografijos auditorijoje, kurią reiktų vadinti kabinetu. Čia baigiama susisteminti sukaupta vertinga šlifų kolekcija, saugomos senosios petrografinės kolekcijos, puiki mokomoji-demonstracinė kolekcija pastoviai naudojama užsiėmimuose.

1978 m. eksponuotas ir paleontologijos skyrius. Muziejuje jis užima nedidelį plotą ir skirtas bendrai fosilijų sistematikai atspindėti. Šio skyriaus tąsa – katedros paleontologų kabinetai su unikaliomis kiekvieno tyrėjo kolekcijomis. Praktinis archifosilijų pritaikymas – Baltijos kraštų regioninis skyrius.

Jis pradėtas ruošti 1980-1983 metais. Patys projektavome, konstravome standus. Universiteto metalo dirbtuvės begaliniai ilgai juos gamino. Per tą laiką sukomplektavome atskirų geologinių sistemų uolienų bei vedančiųjų fosilinių liekanų kolekcijas. Katedros darbuotojai kuravo jų mokslinio darbo kryptį atitinkančių sistemų ekspozicijų rengimą. Savo asmenines kolekcijas padovanojo A.Stripeika, V.Sakalauskas, I.Diksaitė – tai leido paruošti pilnesnę vėdo ir kambro ekspoziciją.

Stendams grafinę geologinę medžiagą rengė S.Žeiba (devono), R.Gailius (kristalinio pamato), o daugiausiai J.Paškevičius, kurį pelnytai galima laikyti šio skyriaus įkūrėju ir moksliniu vadovu. Kiekvienai geologinei sistemai pateiktos naujos stratigrafinės schemas, geologiniai ir facijiniai pjūviai, paleogeografiniai žemėlapiai ir kt. Braižė kartografė R.Bugorevičienė.

Muziejuje saugomų Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetų paleontologų ištirtų ir paleontologiškai aprašytų naujų fosilinių amonitų, brachiopodų, graptolitų, konodontų, selachijų genčių ir rūšių holotipų bei paratipų vaizdesniam ir informatyvesniam eksponavimui paruoštas stendas su jų radimviečių Lietuvoje žemėlapiu.

Pagrindiniai darbai šiame skyriuje užbaigti 1993 metais, tačiau jo ekspozicija labiausiai kintanti, reaguojanti į naujausius mokslinių tyrimų rezultatus, nuolat papildanti naujais eksponatais. Šiuo metu G.Motuzos iniciatyva atnaujinama kristalinio pamato ekspozicija. Joje galėsime pamatyti Lietuvos kristalinio pamato uolienas, kurių žinomas absoliutus amžius. Jam vadovaujant, panaudojus A.Masaičio padovanotą kolekciją, įrengta meteoritinių kraterių (astroblemų) ekspozicija.

Atskirai norisi pristatyti meteoritų skyrių, kuris šiandien yra pakankamai turtingas. Turime 31 meteorito 53 pavyzdžius. Kolekciją papildė 17 meteoritų šlifų: 7 Žemaitkiemio meteorito, 6 Andrioniškio meteorito, 4 – kitų šalių meteoritų. Meteoritų kolekcijos kitimas, atskirų Lietuvoje kritusių meteoritų egzempliorių judėjimas iš vienu kolekcijų į kitas domina geologinę visuomenę. Artimiausioje ateityje planuojame publikuoti išsamų meteoritų skyriaus kolekcijos aprašymą su mums žinomais jos istorijos faktais.

1979 m. minint mūsų Universiteto 400 metų jubiliejų, Vilniuje besisvečiuojantis tuometinis Odesos valstybinio I.Mečnikovo vardo universiteto prorektorius I.Zelinskis atkreipė dėmesį į pastabą apie kažkada išvežtas iš Vilniaus Universiteto vertingas mineralų kolekcijas. Darydami savo universiteto mineralogijos muziejuje inventorizaciją, odesiečiai fonduose aptiko eksponatus, kurių senosiose etiketėse buvo nurodytas Vilniaus Universiteto pavadinimas.[1 pav. Etiketė]. Kruopščiai atrinkę pavyzdžius su tokiomis etiketėmis nusprendė grąžinti teisėtiems savininkams. Odesiečių duomenimis kolekcija pirmiausiai 1844 metais pateko į Rišelje licėjų Odesoje, o 1865 metais kartu su minėto licejaus mineralogine kolekcija buvo perduota į Novorosijsko (dabar Odesos) universiteto mineralogijos muziejų.

Kolekcijai keliaujant iš muziejaus į muziejų pirminė informacija dingsta: [2 pav. 2 (etiketės)] Novorosijsko universiteto etiketėje dar matome nuorodą “Vilenskaja kolekcija”, o Odesos universiteto – tos nuorodos jau nelieka. Dėl to sunku nustatyti kolekcijos pirminę priklausomybę. Po susirašinėjimo, detalių derinimo sulaukėme kvietimo atvykti į Odesą.

1986 m. gegužės 21-23 dienomis J.Paškevičius ir E.Rudnickaitė svečiavosi Odesos universitete, kur juos priėmė minėto universiteto Rektorius V.Serdiukas, prorektorius A.Topčijevs, bendrosios ir jūrų geologijos katedros vedėjas T.Tkačenka, geologijos-mineralogijos muziejaus vedėjas A.Usenko. Kolekcijų grąžinimu labai rūpinosi buvęs Odesos universiteto prorektorius I.Zelinskis. Buvo pasirašytas eksponatų perdavimo

aktas. [3 pav. Faksimilė] Odesiečiai padovanojo mūsų muziejui vertingų eksponatų iš dabartinio Indijos vandenyno dugno [4 pav. Foto], mineralų, rūdų iš Kerčės.

Ši sugrįžusi nedidelė išvežtų kolekcijų dalis muziejui vertinga kaip istorinis palikimas. Ji leidžia identifikuoti ir daryti prielaidą, jog prie Viešosios bibliotekos įsteigtame muziejuje eksponuoti mineralai taip pat yra iš pirmųjų senųjų Mineralogijos katedros ir kabineto rinkinių. Šis teiginys grindžiamas inventorinių numerių identiškumu ir logine įvykių seka: Odesoje nepakeistos senųjų rinkinių etiketės ir inventoriniai numeriai – Viešosios bibliotekos eksponatai turi tapačius inventorinius numerius (etiketės perrašytos). [5 pav. Muziejus 1986 metų rudenį]

1977-1986 metais intinai muziejaus vedėja savo lėšomis ir savo atostogų laiku keliaudama po įvairias tuometinės Tarybų Sąjungos kalnuotas sritis pildė muziejų eksponatais iš aplankytų vietų (Altajus, Taimyro pusiasalis, Čiukčių kalnynas ir pusiasalis, Tian-Šanis, Fanai, Karakumai, Karelija, Kaukazas, Krymas, Sajantai, Tuva, Pietų, Vidurinis, Šiaurės, Poliarinis Uralas ir kt.).

1987 metais E. Rudnickaitė organizavo ekspediciją į Kamčiatką, į Didžiųjų vulkanų slėnį. Vilniaus universiteto Pažangiosios mokslo minties muziejus finansavo kelionę vienam žmogui. Teko jungtis prie keliautojų, kurie nors ir nebuvo geologai, tačiau vyko į tą rajoną. Tai tenkino visus: grupė gavo nemokamą gidą, o šių eilučių autorė – šiek tiek fizinės pagalbos pavyzdžių gabenimui. Dalį surinktų eksponatų palikdavome vulkanologinėse stotyse. Iš ten vulkanologai pargabeno į institutą Petropavlovskė. Vėliau į Vilnių persiuntė TSRS MA Vulkanologijos instituto Kamčiatkos Petropavlovsko muziejaus darbuotoja O. A. Girina (visur padėdavo asmeninės pažintys). Paskutiniai eksponatai pasiekė muziejų tik 1988 metų vasarą.

1992 metais muziejus vėl pervedamas Geologijos ir mineralogijos katedros žinion, bet muziejaus vedėjo etatas išlieka.

1995 metais Gediminas Mikalauskas padovanojo 446 pavyzdžius, iš kurių 407 vienetai - puiki Alfonso Žukelio kolekcija. Alfonsas Žukelis (1899-1977) – kilęs iš Rokiškio rajono Lukštų kaimo, tapęs minerologu, gyvenęs ir dirbęs Sverdlovskė (dabar Jekaterinburgas), visą gyvenimą rinko mineralus, uolienas iš įvairiausių tuometinės Tarybų Sąjungos kilmiaviečių. (1965 metais Lietuvai jis padovanojo didelę mineralų ir dirbinių iš jų kolekciją, kuri nuo 1972 metų eksponuojama Geologijos instituto muziejuje). 1966 metais dovanodamas šią kolekciją Gediminui ir Jūratei Mikalauskams, pavadino ją “kišeniniu geologiniu muziejumi”. A. Žukelis linkėjo tada dar mažiems Jūratei ir Gediminui eiti tėvo – buvusio Lietuvos geologinės valdybos viršininko Vlodo Mikalausko (1928-1987) - pėdomis ir studijuoti geologiją. Kadangi jiedu nesurišo savo likimo su geologija, tai nusprendė įgyvendinti kitą A. Žukelio priesaką. Tame pat laiške jis rašė “Likimas lėmė beveik visą gyvenimą pragyventi toli nuo Tėvynės – Lietuvos. Dabar būsiu labai laimingas, žinodamas, kad mano viso gyvenimo triūsas taps prieinamas mano mieliems žemiečiams - lietuviams”.

Tokia tad “kišeninės A. Žukelio kolekcijos” (taip šį rinkinį tarpusavyje vadina katedros darbuotojai) atsiradimo muziejuje istorija.

Nemažai puikių eksponatų muziejui padovanojo Universiteto Rektorius J.Kubilius, buvę auklėtiniai (V.Žukas (iš Tuniso), R.Guobytė, A.Kleišmantas), katedros darbuotojai (G.Motuza, P.Musteikis, J.Paškevičius, A.Gaigalas, G.Vaikutienė), studentai (V.Motuza, A.Dzikaitė, N.Kisielius, R.Tamašauskas, V.Rapševičius, A.Rimša, A.Čečys), atvykstantys svečiai (Pawel Račinski, Pablo Domeyko) ir kiti (J.Stašaitis (iš Sacharos), V.Adelšis, R.Chairutdinovas) ir dar daug daug kitų, kuriems esame begaliniai dėkingi.

2001 metų gruodyje muziejaus patalpose buvo pakeisti langai. Visų patalpų remontui lėšų universitetas neturėjo...

Vis dėlto 2002 metais muziejaus patalpos per rekordiškai trumpą laiką pilnai kapitaliai suremontuotos. Dėkojame rėmėjams, buvusiems auklėtiniams: Antanui Marcinoniui (UAB "Grotą"), Artūriui Ladinskiui, Kęstučiui Žalai, Adolfui Valavičiui (UAB "Geologai"), Jonui Navickui, perėmusiems gražias mecenatų tradicijas ir padovanojusiems savo Alma Mater jubiliejui tokią nuostabią dovaną, o darbuotojams galimybę dirbti normaliose sąlygose.

2002 metų rudenį muziejaus kolekcijos pradėtos tvarkyti eksponavimui po remonto [6 pav. Foto]. Baigtos įrengti fondų sandėliavimo patalpos, yra kur tvarkyti kolekcijas, palengvėjo priėjimas prie fondinės medžiagos – tai, tikimės, leis atskleisti dar ne vieną muziejaus "paslaptį". Iki jubiliejinės konferencijos planuojama pilnai paruošti muziejaus ekspoziciją lankymui.

Padėkos. Dėkojame Lietuvos valstybės istorijos archyvui bei Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui už suteiktą galimybę pasinaudoti archyvine medžiaga bei nuotraukomis.

Literatūra:

Bieliński J., Uniwersytet Wileński (1579-1831). 1899-1900. Krakow. Druk W.L. Anczyca ispólki. t.I., 485p.; t.2, 842p.; t.3. 729p.

Dalinkevičius J., 1969. Lietuvos universiteto Kaune geologinės katedros ir jų veikla. Lietuvos geologija ir profesorius Mykolas Kaveckis. V.-K., 42-69.

Garbowska J., 1993. Nauki geologiczne w uczelniach Wilna i krzemienca w latach 1781-184. Prace Muzeum Ziemi. 42. Warszawa, 6-112.

Kotovič V., 1981. Vilniaus ir Kauno universitetų geologijos katedrų veikla 1919-1940 m. Geologinės minties raida Lietuvoje. V.: Mokslas, 28-38.

Kotovičiūtė V., Martinaitis M., Narbutas V., Šimkus J., 1969. Profesorius Mykolas Kaveckis – pedagogas, mokslininkas, žmogus. Lietuvos geologija ir profesorius Mykolas Kaveckis. V.-K., 7-23.

Rudnickaitė E., 1981. Vilniaus universiteto geologijos ir mineralogijos muziejus. Geologinės minties raida Lietuvoje. V.: Mokslas, 101-106.

Slavėnas P., Kudaba Č., 1976. Matematika, astronomija ir geografija. Vilniaus universiteto istorija 1579-1803. V.: Mokslas. P. 239-252.

Vasiljevas V., 1969. Prof. M.Kaveckio Lietuvos meteoritų tyrimai. Lietuvos geologija ir profesorius Mykolas Kaveckis. V.-K., 154-162.

Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. 1977. V.: Mokslas, 342 p.

Wojcik Z., 1972. Wiadomości o dawnich polskich kolekcjach geologicznych w Rosji. Historia kontaktów polsko-radzieckich w dziedzinie geologii i geografii. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 378-381.

Далинкявичюс Ю.А., 1955. Геологические исследования Литвы. Очерки по истории геологических знаний. М.: АН СССР, вып. 3, 165-182.

Каталог естественно-исторического отделения музея, состоящего при Виленской публичной библиотеке. Сост. А.Л.Девляшевский. Вильна, 1905. 268 с.

Сборник постановлений по министерству народного просвещения. 1864. Т.1, 630 с.

Скуодене И.Ю., 1975. Роман Симонович – первый преподаватель минералогии в Вильнюсском университете. Русско-польские связи в области наук о земле. М.: Наука. С. 22-26.

Archyvinė medžiaga:

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

F. 721, Ap.1, B. 452. Byla apie Vilniaus universiteto adjunkto R.Simonavičiaus kelionę į užsienį (1803-1805).

F. 567, Ap.2. B. 86. Byla apie Vilniaus universiteto mineraloginį kabinetą 1804m.

F. 567. Ap.2., B. 295. Gamtos istorijos, mineraloginio kabineto ir bibliotekos išlaidų/pajamų knyga (1811-1815),

F.567. Ap.2, B.853. Byla apie dviejų salių pertvarkymą, skirtų Vilniaus universiteto mineraloginio kabineto patalpoms. (1819-1822).